

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,

кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) vilnickiy@gmail.com

Тарас БАТЮК,

кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) tbatyuk@gmail.com

ЗАХОДИ РЕПРЕСИВНО-КАРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ІЗ РОЗШУКУ МИКОЛИ ТВЕРДОХЛІБА-«ГРОМА» (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЛУЗЕВОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ)

У статті на основі невідомих і маловідомих документів висвітлюються основні етапи життєвого шляху Миколи Твердохліба. Важливе місце відводиться висвітленню його підпільної діяльності. Особлива увага акцентується на діяльності «Грома» на посаді референта СБ Карпатського крайового проводу ОУН. Окремо автори зупиняються на обставинах загибелі Миколи Твердохліба.

Ключові слова: Микола Твердохліб, ОУН, УПА, Карпатський край, округа, репресивно-каральні органи.

Літ. 20.

Vasyl ILNYTSKYI,

*Ph.D. in History, Associate Professor of Ukraine Modern History Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) vilnickiy@gmail.com*

Taras BATIUK,

*Ph.D. in History, Associate Professor of Ukraine Modern History Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) tbatyuk@gmail.com*

REPRESSIVE SECRET POLICE EVENTS IN MYKOLA TVERDOHLIB- «THUNDER» INVESTIGATION (BASED ON DOCUMENTS FROM THE UKRAINE SECURITY SERVICE BRANCH STATE ARCHIVE)

On the unknown and little-known document basis the main lifestages of Mykola Tverdokhlib is highlighted. An important focus is chosen to his clandestine activities. Special attention is paid to the «Thunder» activities as the SS referent of Carpathian regional OUN. Separately, the authors dwell on Mykola Tverdokhlib death circumstances.

Key words: Mykola Tverdokhlib, OUN, URA, Carpatian region, county, repressive and punitive organs.

Ref. 20.

Василий ИЛЬНИЦКИЙ,

кандидат исторических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории
Украины Дрогобычского государственного педагогического университета имени
Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) vilnickiy@gmail.com

Тарас БАТЮК,

кандидат исторических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории
Украины Дрогобычского государственного педагогического университета имени
Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) tbatyuk@gmail.com

МЕРОПРИЯТИЯ РЕПРЕССИВНО-КАРАТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ ПО РОЗЫСКУ НИКОЛАЯ ТВЕРДОХЛИБА-«ГРОМА» (ПО МАТЕРИАЛАМ ОТРАСЛЕВОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО АРХИВА СЛУЖБЫ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ)

В статье на основе неизвестных и малоизвестных документов освещаются основные этапы жизненного пути Николая Твердохлиба. Важное место отводится освещению его подпольной деятельности. Особое внимание акцентируется на деятельности «Грома» в должности референта СБ Карпатского краевого провода ОУН. Отдельно авторы останавливаются на обстоятельствах гибели Николая Твердохлиба.

Ключевые слова: Николай Твердохлеб, ОУН, УПА, Карпатский край, окрестности, репрессивно-карательные органы.

Лит. 28.

Постановка проблеми. В історії кожного народу, а особливо українського, є особистості, які відіграли чільну роль у боротьбі за незалежність. Значна кількість із них ще залишається незаслужено забутими, а відтак малодослідженими. З-поміж багатьох визначних діячів українського визвольного руху 1940 – 1950-х років чільне місце посідає постать командира ВО 4 «Говерля», організаційного референта та референта СБ, а відтак і провідника Карпатського крайового проводу ОУН Миколи Твердохлиба-«Грома». Важливість комплексного дослідження історії життєвого і бойового шляху зумовлена необхідністю ґрунтовного висвітлення його ролі та осмислення місця у національно-визвольному русі українського народу. Крім цього, потреба вивчення даної проблеми продиктована відсутністю спеціальних наукових студій, у яких повноцінно висвітлюється постать Миколи Твердохлиба. Водночас виявлені маловідомі архівні джерела дають можливість повніше висвітлити обставини його загибелі.

Аналіз досліджень. Одним із перших біографічні дані про перебування у підпіллі у своїх працях подає дослідник національно-визвольного руху Петро Содоль [19; 20]. Окрему працю про життя і діяльність «Грома» упорядкував Роман Грицьків [14]. Деякі аспекти підпільної діяльності М. Твердохлиба висвітлюються у працях Олександра Іщука та Наталії Ніколаєвої [15; 16]. Частково про загибель М. Твердохлиба згадує Дмитро Проданик [18]. Не зважаючи на важливе значення і великий внесок у національно-визвольну боротьбу М. Твердохлиба, окремі аспекти його біографії ще залишаються невідомими.

Мета статті – на основі аналізу широкого комплексу джерел висвітлити підпільну діяльність Миколи Твердохлиба, а також з'ясувати обставини його загибелі.

Виклад основного матеріалу. У національно-визвольних змаганнях 1940 – 1950-х рр. особливу роль відіграв Карпатський крайовий провід ОУН, що був створений у березні 1945 р. на базі Станіславівського обласного проводу ОУН, включав до свого

складу Буковинську, Дрогобицьку, Закарпатську, Калуську, Коломийську і Станиславівську округи ОУН.

Микола Твердохліб народився 1911 року в с. Петрилів Тлумацького повіту Станиславівщини. Закінчив гімназію і торгівельну школу у м. Станислав. Відтак закінчив школу підхорунжих Польської армії. До лав ОУН вступив ще у 1930-х роках. Працював у крамниці металевих виробів м. Станиславів. У 1939–1941 рр. перебував на еміграції. Радянські документи інформують нас про окремі аспекти життя Миколи Твердохліба. Зокрема, у час німецької окупації він працював завскладом Станиславського окружного союзу кооперативів [3, 22].

Протягом 1941–1945 рр. був членом Станиславівського обласного проводу ОУН. Працював інструктором і командиром сотні в старшинській школі «Олені-1» (від 03.1944 р.). У липні 1944 р. став військовим референтом Станиславівського обласного проводу ОУН та водночас командиром ВО 4 «Говерля» («Гуцульщина», «Чорний ліс», «Магура», «Маківка») (07.1944 – ?). Отримав військові звання хорунжий (07.1944), сотник (02.1945), майор (1946) [6, 248–249; 10, 8]. У підпіллі Микола Твердохліб користувався псевдами «Грім», «Музика», «Петро», «Північ», «311», «401», «24», «090».

Після реорганізації підпілля і утворення Карпатського крайового проводу ОУН, основу якого склали кадри Станиславівського обласного, військовим референтом призначили Миколу Твердохліба-«Грома». Ці обов'язки він виконував протягом усього перебування у підпіллі аж до смерті. Варто сказати, що Микола Твердохліб був керівником, якому вдалося найдовше протриматися у підпіллі. Тривала діяльність залишила достатню кількість інформації про бойову діяльність. Цікавий опис його зовнішності у протоколі допиту від 3 – 5 липня 1947 р. дає Степан Костирко, називаючи «Грома» військовим референтом Карпатського крайового проводу ОУН: «35 – 36 років, середнього зросту, повний, голову бриє, одітий в угорську військову форму, озброєний автоматом ППС і пістолетом іноземного виробництва. Переховується десь на Коломийщині» [2, 245–246]. Про Миколу Твердохліба, як про військового референта, писалося у «Плані агентурно-оперативних заходів МДБ-МВС по ліквідації крайового проводу ОУН «Захід-Карпати», який діяв у Станиславській області» від 30 жовтня 1946 р. [3, 36].

Необхідно також сказати, що паралельно з обов'язками військового референта «Грім» очолював у 1947 – 09.1949 рр. організаційну референтуру, з 06.1949 – 1954 рр. референтуру СБ. Звичайно, що це було зумовлено кадровими проблемами і зменшенням функціональних обов'язків його як військового референта, а з вересня 1949 р. взагалі розформуванням останніх відділів УПА.

Після переведення Зиновія Тершаківця у Львівський крайовий провід ОУН новим організаційним референтом був призначений Микола Твердохліб-«Грім». Про це, зокрема, говорить у протоколі допиту від 17 грудня 1948 р. Іван Белейович [4, 24, 270]. На посаді організаційного референта Микола Твердохліб працював до призначення референтом СБ Карпатського крайового проводу ОУН у червні 1949 р. [9, 43], хоча репресивно-каральні органи ще у листопаді 1949 р. писали про нього як про організаційного референта [5, 214]. Те саме працівник референтури пропаганди крайового проводу ОУН Ярослав Богдан підтверджує у своїх зізнаннях: «...після кадрових ротацій, здійснених П. Федунтом «Полтавою» у червні 1949 р., новим референтом СБ став Микола Твердохліб-«Грім», «Музика», «311», «401» [6, 8; 9, 42–43]. Радянські спецоргани довгий час здійснювали пошуки останнього, постійно зазначаючи місця перебування. Певний час навіть вважали загиблим, зазначаючи, що 18 лютого 1947 р. вбили члена крайового проводу, командира військової округи – Твердохліба Миколу Дмитровича-«Грома» [2, 35, 47].

Референтура СБ займалася слідством і судом, проводила розшуки і арешти, здійснювала бойові і каральні функції та вела розвідувальну і контррозвідувальну роботу з виявлення і ліквідації нестійких кадрів організації. Референтура складалася з таких відділів: слідчо-оперативний, розвідувальний, контррозвідувальний і поліційно-виконавчий [11, 244]. Слідчо-оперативний відділ не тільки вів слідство із застосуванням так званої «розробки», але здійснював особисто диверсійно-терористичні акти. До кінця 1943 р. всі керівники СБ знизу до верху не підпорядковувалася керівникам відповідних Проводів, а знаходилися в безпосередньому підпорядкуванні СБ Проводу. А з 1944 р., крім підпорядкування вищим інстанціям, СБ була підпорядкована і провідникам місцевих проводів ОУН [11, 213]. Хоча і Р. Шухевичу вдалося вмовити керівника референтури СБ проводу М. Арсенича на цю реорганізацію, однак він все ж таки наполягав і продовжував здійснювати централізацію СБ. Через це на низах відбувалися суперечки між провідниками і референтами СБ [11, 214]. Восени 1946 р. референтури СБ деяких проводів були перейменовані в ексекутивні відділи. Саме на Дрогобиччині вперше почали створюватися підрозділи з такою назвою [13, 73; 4, 183].

Референт СБ складав списки втрат членів і працівників СБ, які загинули у бою із ворогом, застрелилися, пропали безвісті, пропали живими, вийшли із повинною, розстріляно. Зазначалося наявність агентури серед працівників, випадки мародерства (пограбування цивільного населення, присвоєння речей ліквідованих, п'янки, поширення деморалізації). Окремо перевіряли достовірність складених протоколів допитів [12, 165–170]. Випадки із злочинами проти місцевого населення, вимагання від них продовольства одразу присікалися СБ [1, 31].

Радянські карально-репресивні органи не випадково надавали особливого значення боротьбі з СБ, ліквідації її працівників. У своїх звітах центру партійні органи та структури НКВС–НКДБ обов'язково відзначали, скільки і яких діячів СБ знищено чи захоплено. Органи СБ, за висловом А. Кентія, «зайняли останній рубіж оборони позицій визвольного руху» [17, 62]. Після розформування відділів УПА бойова діяльність СБ зросла у декілька разів. І не дивно, оскільки саме за рахунок бійців УПА поповнювалися структури референтур СБ. Ось чому, на думку начальника Управління НКВС УРСР у Дрогобицькій області генерал-майора О.Сабурова (грудень 1945 р.), знешкодження співробітників СБ є першочерговим завданням, оскільки вони «найінтелегентніші, найспритніші й найбільш фанатичні націоналісти» [13, 76].

У наступних документах – «Плані агентурно-оперативних міроприємств по розшуку і ліквідації залишків учасників Карпатського крайового проводу ОУН на березень-квітень 1951 р.» зазначалося, що референтом СБ продовжував залишатися Микола Твердохліб. На початку 1951 р. основними місцями перебування «Грома» була гірсько-лісистою місцевістю на стику Солотвинського і Надвірнянського районів т.зв. гори Кінні вогні, Станемир і Малиновище. Для того, щоб захопити охоронців «Грома», через довірених осіб планували підсипати до їжі препарат «С» і використати останніх для подальшої розробки та захоплення «Грома» [6, 221–223]. Протягом зими 1950 р. із організаційних зв'язків «Грома» заарештували більше 10 осіб, а також виселили базу симпатиків у кількості 60 сімей [6, 223]. Розробка останнього здійснювалася через симпатиків, яких вербували, заставляли підсипати у їжу спецпрепарат [6, 224–225].

У вже іншому «Плані агентурно-оперативних заходів по розшуку і ліквідації референта СБ Крайового проводу ОУН «Грома» від 1 жовтня 1952 р. було встановлено, що М. Твердохліб зиму 1950 – 1951 рр. переховувався у потоці Прилуки біля хут. Зелениця Надвірнянського р-ну у криївці референта СБ Надвірнянського надрайонного проводу

ОУН Л. Гинішака-«Довбуша». За показами захопленого «Довбуша» стало відомо, що «Грома» продуктами харчування на зиму 1952 р. буде забезпечувати керівник пункту зв'язку Крайового проводу «Зуб», а якщо це буде неможливо, то «Грім» заготує продукти харчування в Перегінському районі через боївку «Тараса» [7, 243]. Лука Гринішак-«Довбуш» також сказав, що «Грім» зиму 1951 – 1952 рр. мав намір переховуватися у лісовому масиві біля гори Сивуля на стику Солотвинського, Надвірнянського і Перегінського районів. Крім цього, чекісти розшифрували і ретельно проаналізували захоплені підпільні документи. Зокрема, після ліквідації у лютому 1952 р. референта пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН «Гомона» у нього був вилучений блокнот із особистими записами. У цьому блокноті «Гомін» писав, що він восени 1951 р. зустрічався з «Громом» в районі 50 прикордонного стовпа. Через деякий час до вказаного пункту на зв'язок до «Грома» «Гомін» також посилав своїх охоронців [7, 244].

Микола Твердохліб очолював референтуру СБ Карпатського крайового проводу ОУН аж до своєї смерті у квітні 1954 р. Після цього фактично перестало існувати організоване підпілля, нових керівників уже не призначали.

Потрібно також сказати і про те, що після загибелі Ярослава Мельника-«Роберта» (10.1946), зважаючи на низку обставин, провідника одразу не призначили. Це дало чекістам підставу навіть вважати новим провідником Карпатського крайового проводу Миколу Твердохліба-«Грома». Таке твердження вони зробили, проаналізувавши документи, вилучені у вбитого провідника Станіславівського окружного проводу ОУН Михайла Хмеля-«Всеволода». Так, на основі листа Миколи Твердохліба від 5 травня 1947 р., адресованого «Всеволоду», писалося, що «... до цього часу ще невідомо хто буде на місці славної пам'яті «Р» (очевидно замість вбитого провідника крайового проводу ОУН «Роберта»), а тому зі всіх питань звертайтеся до мене...». У довідці на керівний склад Карпатського крайового проводу ОУН зазначалося, що станом на лютий 1948 р. провідником був «Грім», 1913 року народження, уродженець Тернопільщини, і давався опис: «середнього зросту, міцної тілобудови, блондин, одружений» [2, 412]. Однак пізніше із агентурних даних і свідчень заарештованих радянські спецоргани довідалися, що «Грім» продовжував виконувати обов'язки військового референта, а не провідника. Зокрема, у довідці «№ 2/н/7933 від 10.02.1948 року», писалося: відповідно із даними, які були в Управління 2-Н МДБ УРСР було відомо, що «Грім» був військовим референтом Карпатського крайового проводу ОУН, а не його провідником.

Після ліквідації Степана Слободяна-«Єфрема» із керівних кадрів Карпатського крайового проводу ОУН залишився референт СБ цього проводу Микола Твердохліб-«Грім», який у цей час паралельно очолював організаційну референтуру і був практично заступником провідника Михайла Дяченка-«Гомона» [6, 248]. Такий стан речей дозволив чекістам робити припущення про те, що на початку 1951 р. член Проводу ОУН Петро Федун-«Север» призначив «Грома» тимчасово виконувачем обов'язків провідника [6, 248; 7, 378]. Ще одним із важливих аргументів призначення «Грома» на посаду провідника, вважали чекісти, було те, що він володів великою кількістю проміжних пунктів зв'язку крайового проводу, які очолював підпільник «Зуб» в Солотвинському, «Яркий» в Надвірнянському і «Тарас» в Перегінському районах, через них координувалася націоналістична діяльність низових ланок ОУН, направлялося і отримувалося листування, здійснювалися зустрічі керівників. Насправді ситуація виглядала дещо інакше. Очевидно, працюючи у крайовому проводі, з огляду на брак кадрів, Микола Твердохліб просто перебрав на себе частину функцій керівника, що дало привід чекістам називати його виконувачем обов'язків провідника.

Репресивно-каральні органи довгий час полювали за «Громом», як результат, мали різноманітну інформацію про місця його перебування. Для розшуку і ліквідації «Грома» була створена спеціальна оперативно-чекістська група у складі: заступника начальника відділення 2-Н УМДБ капітана Дадаєва, заступника начальника Калуського РВ МДБ майора Коньякова, заступника начальника Солотвинського РВ МДБ ст. лейтенанта Торощина, оперуповноваженого відділу 2-Н УМДБ лейтенанта Порубай. В основному оперативна група дислокувалася у Солотвинському районі Івано-Франківської області [6, 250].

На початку 1954 р. чекісти встановили, що М. Твердохліб переховується на базі провідника Надвірнянського надрайонного проводу ОУН Луки Гринішака-«Довбуша» і провідника Надвірнянського районного проводу ОУН «Деркача», які діяли на території Надвірнянського і Солотвинського районів. Крім цього чекісти знали, що Твердохліб підтримував зв'язок із боївкою «Зуба», яка діяла в Солотвинському р-ні, «Тараса» в Перегінському р-ні і «Горліса» в Надвірнянському. Довший час чекісти займалися вербуванням агентури для того, яка б вивела на М. Твердохліба.

Найвище керівництво держави тримало під контролем ситуацію з останніми підпільниками у Карпатському краї. Досить детальний опис знищення «Грома» давався в інформації в.о. начальника 4 управління КДБ при Раді міністрів УРСР підполковника Крикуна начальнику 4 управління КДБ при Раді міністрів СРСР генерал-лейтенанту Харитонову Ф. П., де зазначалося, що після затримання спецгрупою 11 травня 1954 р. Луки Гринішака-«Довбуша» завдяки спецпрепарату від нього були отримані дані про місце переховування провідника Карпатського крайового проводу ОУН Миколи Твердохліба. Для реалізації цих даних була використана спеціальна група із п'яти оперативних працівників і п'яти спеціальних агентів УКДБ, яка за участю «Довбуша» вранці 15 травня 1954 р. таємно підійшла до урочища Березовачка. Здійснивши 8-ми кілометровий перехід у важкопрохідних умовах гірсько-лісної місцевості, група конспіративно розмістилася на вершині гори Поляна (висота 1521 м.) на відстані 500 м. до криївки, встановивши нагляд за підходами до нього. Однак протягом 16 травня ніяких ознак появи підпільників не було. У 5.00 17 травня 1954 р. два учасники групи таємно підлізли до входу у криївку і за зовнішніми ознаками встановили наявність у ньому підпільників. З метою захопити їх живими, застосували газовий балон із спецпрепаратом «Нептун 7-93», однак, як виявилось, балон не спрацював. Після цього оперативна група заблокувала криївку та намагалася застосувати спецгранати, але підпільники, які знаходилися у криївці, помітивши оперативників, намагалися втікти. Обстрілявши підпільника, який з'явився біля входу у сховище, вхід до нього був завалений камінням, після чого їм було запропоновано здатися. У ході переговорів встановлено, що в криївці переховувався Твердохліб, його дружина Герасимович Ольга і співмешканка Гринішака Попович Анна [7, 376; 8, 196].

Керівництво УКДБ Станиславської області вело переговори про здачу М. Твердохліба живим. Окрім цього, спеціально «оброблений» Л. Гринішак також схилив «Грома» здатися. З 6.00 до 17.00 з «Громом» велися переговори. Однак після 11-ти годинних перемовин ві разом із дружиною застрелився [8, 197], а Попович Анна була захоплена [7, 377]. Під час операції агент «Второй» проявив ініціативу, рішучість і винахідливість [8, 183]. Як результат, йому була виділена премія від голови КДБ при Раді міністрів УРСР Нікітченка – грошова нагорода в сумі 2 тис. рублів [8, 187]. Саме після вбивства М. Твердохліба і захоплення Л. Гринішака повністю був ліквідований Карпатський крайовий, Надвірнянський надрайонний проводи [8, 198].

Із криївки вилучили автомат, 2 пістолети і набої до них, 3 гранати, радіоприймач і оунівські документи. До речі, цю довідку складав Голова комітету держбезпеки при Раді Міністрів УРСР В. Никитченко [7, 379]. Важливим також є складений чекістами опис криївки М. Твердохліба. Згідно з ним криївка розташовувалася на північному схилі гори «Березовачка». Маскування здійснювалося пересадкою кущів і мохом. На місці розташування сховища поверхня покрита молодим лісом. Вхід у криївку здійснювався через люк розміром 55см.×55 см., потім заходили по драбині завдовжки 3,90 м. до дверки, яка була входом до криївки. Вона являла собою квадратну кімнату розміром 3,30м×3,10 м і висотою 1,80 м. Як прохід, так і сама криївка обшиті дошками. У схованці було два столи, на одному з яких знаходився радіоприймач «Родина-53». У лівому куті розташовувалися двоярусні нари, у правому – кругла залізна пічка. У передній частині криївки на землі була квадратна кришка, під якою знаходився стік води. Перекриття криївки зроблено із накату колод, на яких до поверхні на відстані одного метру були викладені каміння [8, 230].

Одразу після проведення цієї спецоперації у Москву надіслали спеціальне повідомлення на ім'я начальника КДБ СРСР І. А. Серова [7, 376]. У результаті операції відзначенню у вигляді місячного окладу підлягали капітан Беляченко Георгій Іванович (в.о. начальника 4 відділу УКДБ при РМ УРСР Станіславської області), майор Ганженко Степан Гаврилович (заступник начальника 4 відділу УКДБ при РМ УРСР Станіславської області), капітан Радул Микола Семенович (начальник відділення 4 відділу УКДБ при РМ УРСР Станіславської області), у вигляді півмісячного окладу – майор Штепа Андрій Федорович (старший оперуповноважений 4 відділу УКДБ при РМ УРСР Станіславської області), капітан Торцов Володимир Семенович (заступник УКДБ РМ УРСР Станіславської області по Надвірнянському району), старший лейтенант Зиков Володимир Павлович (оперуповноважений 4 відділу УКДБ при РМ УРСР Станіславської області), лейтенант Пушко Павло Романович (оперуповноважений 4 відділу УКДБ при РМ УРСР Станіславської області), молодший лейтенант Шевчук Володимир Михайлович (оперуповноважений 4 відділу УКДБ при РМ УРСР Станіславської області) [8, 200–201]. Натомість шістьом спецагентам, які брали участь у розробці та ліквідації М. Твердохліба, було виплачено 9500 рублів [8, 205].

Висновки. Отже, М. Твердохліб був останнім керівником підпілля на теренах Карпатського краю ОУН. Після його загибелі можна говорити про завершення організованої боротьби з радянською владою. Репресивно-каральні органи здійснювали ретельні оперативно-розшукові заходи «Грома», які в кінцевому виявилися успішними. Сподіваємось, що ця розвідка допоможе пролити світло на його діяльність, підніме інтерес до цієї особи. Перспективним напрямком дослідження є вивчення біографій та обставин загибелі інших керівників Карпатського краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 2-Н. – Оп. 58 (1953). – Спр. 1. – Т. 1.
2. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 93 (1954). – Спр. 1.
3. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 93 (1954). – Спр. 2.
4. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5.
5. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 6.
6. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7.
7. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8.
8. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 19 (1959). – Спр. 10.

Твердохліб Микола

Зліва на право Сидор Василь, Твердохліб Микола

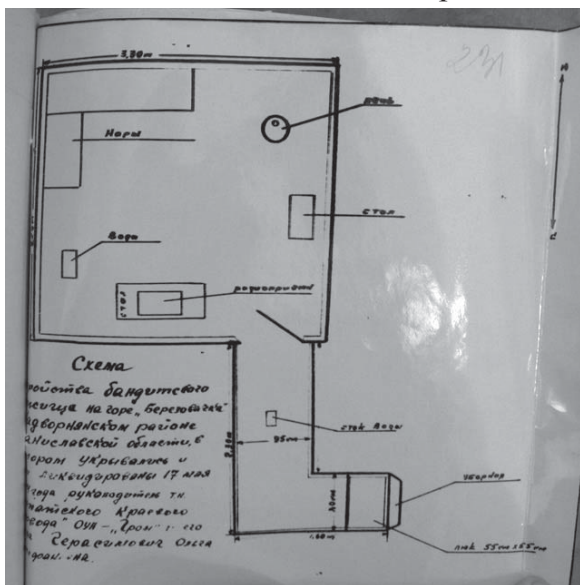
Твердохліб Микола-Грім

Герасимович Ольга

Зліва на право М. Твердохліб і О. Герасимович

Криївка в якій загинув М. Твердохліб

М. Твердохліб

9. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 36556.
10. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67443. – Т. 2.
11. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 4.
12. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 23.
13. Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки : [монографія] / Д. Веденєєв, Г. Биструхін. – К. : К.І.С., 2007. – 568 с.
14. «Грім» полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали / [упор. Р. Грицьків]. Кн. 5. – Торонто-Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2008. – 128 с.
15. Іщук О. Життя та доля Михайла Дяченка-«Марка Боеслава» / О. Іщук. – Кн. 9. – Торонто-Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2010. – 140 с.
16. Іщук О. Ніколаєва Н. Ярослав Богдан-«Всеволод Рамзенко» / О. Іщук, Н. Ніколаєва. – Кн. 14. – Торонто-Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2001. – 128 с.
17. Кентій А. Українська повстанська армія в 1944–1945 рр. / А. Кентій. – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – 220 с.
18. Проданик Д. Шлях боротьби Василя Сенчака-«Ворона» / Д. Проданик. – Кн. 15. – Торонто-Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2011. – 128 с.
19. Содоль П. Українська Повстанча армія 1943–1949. Довідник другий / П. Содоль. – Нью-Йорк : [б.в.], 1995. – 295 с.
20. Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949. Довідник перший / П. Содоль. – Нью-Йорк : [б.в.], 1994. – 199 с.

REFERENCES

1. Galuzevij derzhavnij arhiv Sluzhbi bezpeki Ukraïni (dali – GDA SBU). – F. 2-N. – Op. 58 (1953). – Spr. 1. – Т. 1.
2. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 93 (1954). – Spr. 1.
3. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 93 (1954). – Spr. 2.
4. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 110 (1954). – Spr. 2. – Т. 5.
5. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 110 (1954). – Spr. 2. – Т. 6.
6. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 110 (1954). – Spr. 2. – Т. 7.
7. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 110 (1954). – Spr. 2. – Т. 8.
8. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 19 (1959). – Spr. 10.
9. GDA SBU. – F. 5. – Spr. 36556.
10. GDA SBU. – F. 5. – Spr. 67443. – Т. 2.
11. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – Т. 4.
12. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – Т. 23.
13. Vjedjenjejev D. Dvobij bez kompromisiv. Protiborstvo specpidrozdiliv OUN ta radjans'kih sil specoperacij. 1945–1980-ti roki : [monografija] / D. Vjedjenjejev, G. Bistruhin. – K. : K.I.S., 2007. – 568 s.
14. «Grim» polkovnik UPA Mikola Tverdohlib. Spogadi i materiali / [upor. R. Gric'kiv]. Kн. 5. – Toronto-L'viv : Vidavnictvo «Litopis UPA», 2008. – 128 s.
15. Ishhuk O. Zhittja ta dolja Mihajla Djachenka-«Marka Bojeslava» / O. Ishhuk. – Kн. 9. – Toronto-L'viv : Vidavnictvo «Litopis UPA», 2010. – 140 s.
16. Ishhuk O. Nikolajeva N. Jaroslav Bogdan-«Vsevolod Ramzenko» / O. Ishhuk, N. Nikolajeva. – Kн. 14. – Toronto-L'viv : Vidavnictvo «Litopis UPA», 2001. – 128 s.
17. Kentij A. Ukraïns'ka povstans'ka armija v 1944–1945 rr. / A. Kentij. – K. : Institut istoriï Ukraïni NAN Ukraïni, 1999. – 220 s.
18. Prodanik D. Shljah borot'bi Vasilja Senchaka-«Vorona» / D. Prodanik. – Kн. 15. – Toronto-L'viv : Vidavnictvo «Litopis UPA», 2011. – 128 s.
19. Sodol' P. Ukraïns'ka Povstancha armija 1943–1949. Dovidnik drugij / P. Sodol'. – N'ju-Jork : [b.v.], 1995. – 295 s.
20. Sodol' P. Ukraïns'ka Povstancha Armija. 1943–1949. Dovidnik pershij / P. Sodol'. – N'ju-Jork : [b.v.], 1994. – 199 s.

Статтю подано до редакції 05.03.2015 р.